

Шепітько Ірина Іванівна,
професор кафедри права національної
безпеки та правової роботи, кандидат
юридичних наук Військово-юридичного
інституту Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого

СУДОВІ ДІЇ НЕВЕРБАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ: СУТНІСТЬ І ТАКТИКА ПРОВЕДЕННЯ

Судовий розгляд передбачає належне виконання обов'язків стороною обвинувачення та стороною захисту, їх участь у змагальному процесі. Конституція України у ст. 129 віднесла до основних засад судочинства – «змагальність сторін та свободу в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості». Головна функція суду (стороны обвинувачення та захисту) – здійснення правосуддя за допомогою дослідження доказів. Тому, якщо підкреслювати особливість судових дій, то їх можна називати судовими діями дослідницького характеру.

Невербальні судові дії – це процесуальні дії щодо дослідження доказів, які засновані на немовних засобах спілкування та отримання інформації за допомогою органів чуття учасниками кримінального провадження у змагальному судовому процесі. Тобто «невербальність» означає відсутність мовної комунікації або наявність її мінімальної кількості. Головним у цьому разі є не сама мова людини (учасника кримінального провадження), не її усні повідомлення, а сприйняття речової обстановки, речей, предметів, документів тощо.

Віднесення судових дій до невербальних (нонвербальних) пов'язане із особливостями відображення та дослідження інформації за допомогою органів чуття людини (учасників кримінального провадження). О. П. Ващук справедливо вказує, що аналіз широкого кола досліджень з питань невербальної інформації показує, що даній проблемі, на жаль, приділено недостатньо уваги з боку вчених-криміналістів як закордонних, так й вітчизняних [1, с. 62].

Виокремлення невербальних судових дій передбачає необхідність звернення до аналізу чинного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, аналіз норм кримінального процесуального закону свідчить про те, що до суто невербальних судових дій на теперішній час можуть бути

віднесені: 1) дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України); 2) дослідження документів (ст. 358 КПК України); 3) дослідження звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК України); 4) огляд на місці (ст. 361 КПК України). Це саме ті судові дії, в яких важливим є чуттєве сприйняття судом речової обстановки, речей та предметів. При цьому, складовою частиною дослідження доказів у судовому засіданні є дослідження речових доказів (ст. 357 КПК), документів (ст. 358 КПК), звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК) [2, с. 554].

Під час судового розгляду важливою судовою дією є дослідження речових доказів. Сутність даної судової дії визначена у ч. 1 ст. 357 КПК України, в якій вказано, що речові докази оглядаються судом, а також подаються для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Тобто фактично відбувається процедура огляду речових доказів.

В етимологічному розумінні термін «дослідження» необхідно розуміти як ретельне обстеження. У даному разі мова йде про обстеження речових доказів. У спеціальних літературних джерелах недостатньо уваги приділено проведенню судової дії – дослідженню речових доказів. Хоча дослідження речових доказів як судова дія є доволі розповсюдженою у кримінальному провадженні.

У ч. 1 ст. 357 КПК України визначено певну послідовність у дослідженні речових доказів під час судового розгляду: спочатку вони досліджуються судом, а потім подаються для ознайомлення учасникам судового провадження; в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. У спеціальній літературі зазначається, що «з психологічної точки зору учасники судового огляду повинні безпосередньо сприйняти той або інший доказ, його зовнішній вигляд, індивідуальні особливості, специфіку застосування тощо» [3, с. 101].

У сучасних умовах необхідно звернути увагу на змагальний характер визначення обсягу доказів, що підлягають дослідженню (ст. 349 КПК України), послідовність дослідження речових доказів та особливості їх зберігання, коли вони надані до суду (ст. 100 КПК України).

Проведення дослідження речових доказів у суді окрім чуттєвого сприйняття окремих речей або предметів, передбачає

також й наявність певної вербальної комунікації (хоча її має бути незначна кількість). Зокрема, у ч. 1 ст. 357 КПК України вказано, що особи, яким подані для ознайомлення речові докази, можуть звернути увагу суду на ті чи інші обставини, пов'язані з річчю та її оглядом. Зокрема, у ч. 3 ст. 357 КПК України встановлено, що під час дослідження речових доказів учасники судового провадження мають право ставити запитання з приводу речових доказів свідкам, експертам, спеціалістам, які їх оглядали.

У кримінальному процесуальному законодавстві України окремо регламентовано порядок дослідження документів. На нашу думку, найменування ст. 358 КПК України «Дослідження документів» доцільно замінити на «Огляд та оголошення документів». Оскільки, у такому разі судова дія буде відповідати своїй сутності. Термін «дослідження документів» є більш широким поняттям, ніж їх огляд та оголошення.

Анкетування суддів дозволило встановити, що їм доводиться досліджувати такі документи під час судового розгляду: письмові документи (вказали 98 %), графічні документи (43 %), поліграфічні документи (16 %), фотодокументи (45 %), фотодокументи (85 %), відеодокументи (71 %), електронні документи (42 %), інше (2 %) [4].

До невербальних судових дій віднесено дослідження звуко- і відеозаписів, процесуальний порядок якого передбачено ст. 359 КПК України. Зокрема, у ч. 1 ст. 359 КПК України вказано, що відтворення звукозапису і демонстрація відеозапису проводяться в залі судового засідання або в іншому спеціально обладнаному приміщенні з відображенням у журналі судового засідання основних технічних характеристик обладнання та носіїв інформації і зазначенням часу відтворення (демонстрації). Після цього суд заслуховує доводи учасників судового провадження.

До невербальних судових дій віднесено також й огляд на місці. Специфіка цієї судової дії полягає в її винятковості. У ч. 1 ст. 361 КПК України зазначається, що у виняткових випадках суд, визнавши за необхідне оглянути певне місце, проводить огляд за участю учасників судового провадження, а якщо цього вимагають обставини, – за участю свідків, спеціалістів і експертів.

Результати анкетування суддів свідчать про те, що огляд на місці проводиться досить рідко. На питання, чи проводиться Вами огляд на місці під час судового розгляду, позитивну відповідь надали всього 3 % опитаних суддів. До особливостей такої судової дії були віднесені: проводиться через значний

проміжок часу після вчинення злочину (66 %), має перевірочну, а не пізнавальну функцію (76 %), здійснюється за участю учасників судового провадження (85 %), здійснюється у виняткових випадках (92 %), інше (1 %) [4].

Список використаних джерел

1. Ващук О. О принципах использования невербальной информации в уголовном судопроизводстве. Криміналістика та судова експертиза: наука, навчання, практика: зб. наук. праць у 2-х т. Харків: Вид. агенція «Апостіль», 2014. Т.1. С.62–68.

2. Кримінальний процес: підручник / Ю. М. Грошевий, В. Я. Тацій, А. Р. Туманянц та ін.; за ред. В. Я. Тація, Ю. М. Грошевого, О. В. Капліної, О. Г. Шило. Харків: Право, 2013. 824 с.

3. Шепітько В. Ю. Психологія судової діяльності: навч. посібник. Харків: Право, 2006. 160 с.

4. Шепітько І. І. Судовий розгляд в системі судового провадження у першій інстанції: монографія. Харків: Право: Апостіль, 2018. 223 с.